

IRODALOM

Földrajzi Értesítő 2000. XLIX. évf. 3–4. füzet, p. 213., pp. 316–318.

Fábián Szabolcs Ákos–Tóth József (szerk.): Geomorfológia és domborzatfejlődés. Tiszteletkötet Schweitzer Ferenc professzor 60. születésnapjára – PTE TTK Földrajzi Intézete, Pécs, 2000. 212 old.

SCHWEITZER Ferencet, a Pécsi Tudományegyetem földrajzprofesszorát, egyben az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet igazgatóját köszöntötték 60. születésnapja alkalmából közeli munkatársai és barátai a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kara Földrajzi Intézetének gondozásában megjelentetett fenti című tanulmánykötettel.

Az ünnepeltet az Előszóban TÓTH József professzor, az egyetem rektora köszöntötte, röviden méltatva SCHWEITZER Ferenc szaktudományi érdemeit és emberi értékeit. Felsorolta mindazon kiváló tulajdonságát, amelyek a Földrajztudományi Kutatóintézet igazgatói székébe, ill. a pécsi egyetem professzori tisztébe juttatták, továbbá munkatársai és tanítványai számára olyan elismert tudóssá avatták, akinek neve és munkássága jól ismert a külföldi szakmai körökben is.

Életútját az FKI-ban vele közel 40 éve együtt dolgozó MAROSI Sándor akadémikus ismertette tömören bemutatva SCHWEITZER F. tudományos pályájának kimagasló eredményeit, amelyek főleg a harmadkorvégi és negyedkori felszínfejlődés és az akkor keletkezett domborzati formák kutatásában mutatkoznak meg. Kiemelkedően gyakorlati jellegűek azok az eredmények, amikkel a nagyberuházásokkal és a termelés során keletkező hulladékok tárolásával kapcsolatos telephely-kiválasztás földrajzi feltételrendszerének kidolgozásával ért el. MAROSI Sándor felsorolta az ünnepelt gazdag, külföldi tapasztalatokra is támaszkodó tudományos munkásságával elért legfontosabb eredményeit, továbbá eddigi kitüntetéseit.

Munkatársai közül BALOGH János (MTA FKI) tanulmányában a Brunhes paleomágneses időszaknak a fosszilis talajokban visszamaradt megnyilvánulásaival foglalkozik, amelyeknek anyagát a paksi, a mendei és a basaharci feltárások rétegösszleteinek tanulmányozása során gyűjtött össze. A főleg mágneses vizsgálatokon alapuló értékelés alapján a Szerző igazolva látja a fiatal löszrétegek PÉCSI Márton által végrehajtott tagolását.

A következő tanulmány szerzője BOGNÁR András, a Zágrábi Egyetem professzora, egyben az MTA külföldi tagja, aki az Adriai-tenger É-i részében fekvő Susak sziget kialakulását és felszínfejlődését mutatja be. A neves szerző szemléletes térképen ismerteti a sziget belső és külső erők által létrehozott felszínformáit, és azok egyes típusait.

A Pécsi-medence kialakulásával foglalkozik egy közös cikk keretében CZIGÁNY Szabolcs és LOVÁSZ György, akik a terület fejlődését három szakaszra tagolják. A szerzők szerint az első szakaszt a pannóniai tenger helyi jellegű süllyedése és annak a felszínfejlődésre gyakorolt hatása jellemezte, a másodikat a szerkezeti mozgások uralták, a harmadik periódus pedig az emelkedő hegység (Mecsek) és a süllyedő medence közötti szintkülönbséget áthidaló hordalékkúpok képződésének időszak volt.

FÁBIÁN Szabolcs Ákos–KOVÁCS János–VARGA Gábor az „Újabb szempontok a pedimentáció problémájához a Keszthelyi-hegység alapján” c. tanulmányukban az újabb vizsgálatok eredményeinek egyeztetése céljából foglalkoznak a hegylábfelszín kialakulásával, azok klímátörténeti és helyi kapcsolataival. Rámutatnak, hogy a hegylábfelszín a múltban és a jelenben is a félig száraz területek jellegzetes felszínformái. Az eddigi kutatások szerint a Kárpát-medencében a miocén végén és a pliocén elején a sümegiumban, a bérbaltaváriumban és a villányiumban képződtek hegylábfelszín, amelyek ma általában 370–340 m és 300–250 m tszf-i magasságban találhatóak. A Keszthelyi-

hegységnek a Ny-i oldalán a Gyöngyös-patak völgyébe lejtő felszint tagolják jellegzetes hegyláblépcsők.

KIS Éva „Üledékföldtani vizsgálatok Adriai-tengeri típuszselvények alapján” c. cikkében a 34 m-es susaki szelvény vizsgálatát az újabban bevezetett finomrétegtani mutatókkal elemezte. Ezek közül a Ka-indexet, az osztályozottsági értékeket és a ferdeségi mutatókat ismertette. Segítségükkel a vizsgált szelvényből 8 talajréteget, 4 homokréteget, 13 löszréteget és 3 tefraszintet tudott kimutatni, ami jól mutatja a finomrétegtani vizsgálatok fontosságát.

LÓCZY Dénes „Új elemek az angolszász folyóvízi geomorfológiában” c. munkájában a szerző áttekinti a hagyományos geomorfológia elméleti alapjait képező felfogásokat (teleologikus, immanens [aktualista], eróziós ciklustan, denudációs kronológia, klimatikus geomorfológia) és a 20. sz. végén kibontakozó dinamikus geomorfológia rendszertani fő vonásait. Rámutat, hogy ez az irányzat a matematikán kívül a newtoni fizika törvényszerűségeire épül. A jelenlegi kutatások alapelvei a folytonosság, a méret és gyakoriság, az állandó igazodás, az ergodikus felvételezés (az időbeli változás helyettesítése), a történetiség vagy átöröklődés, valamint az eredmények gyakorlati alkalmazhatósága.

A szó szoros értelmében teszi színessé a könyvet MÁNFAI György fotóművész „A természet csodái” címet viselő „fejezete”, amely 9 remek fényképet közöl a Föld jellegzetes tájképi szépségeiről: olyanokat, amelyek egyben sajátos felszíni típusokat is ábrázolnak (a Sagres-fok Portugáliából, Gozo szigete Máltáról, az Arbatax Szardíniáról, a Mer de Glace gleccsere, a Nufenen-hágó tengerszem Svájcban, a Bolzano közeli Renoni földpiramisai Olaszországból, Montpellier sziklavilága Dél-Franciaországból, Maspalomas vidékének homokformái és a Pico de Teide kúpja Gran Canarián).

MAROSI Sándor „Földrajzi indoklások természetvédelmi területté nyilvánításhoz” c. írásában a Balaton vidékét évtizedek óta elmélyülten és eredményesen kutató szerző a Siófoktól DNY-ra fekvő Cinege-völgy természetvédelmi területté való alakítását indokolta és alapozta meg. A nagy hely- és problémaismeretekre utaló tanulmány részletesen bemutatja a terület felszínfejlődési látnivalóit, miközben összeötvözi a terület korábbi képével, majd a Balaton-medence kialakulásával, végül pedig a tó keletkezésével párhuzamosan kialakult felszíni formákkal. Eközben részletesen összefoglalja az egyes felszínfejlődési periódusok helyi eseményeit és az azokra utaló természeti emlékeket. Végül közli a Cinege-völgynek, mint védett területnek a Balaton környék felszínfejlődésére, s azon belül a völgyformálódásra utaló geomorfológiai és tájökológiai emlékeit és látnivalóit.

MOLNÁR Béla „A Duna–Tisza köz délnyugati részének negyedidőszak végi földtani fejlődéstörténete” c. szakcikkében 5 jól kiválasztott szelvény üledékföldtani vizsgálatát végezte el a Kecel és Nemesnádudvar közötti magasparton, a Dunamenti-síkság és a Duna–Tisza közti Hátság határán. Ezek segítségével meghatározta az egyes rétegek származását, s azok kialakulásának menetét. Vizsgálatai alapján megállapította, hogy a Hátság pereme szerkezeti mozgások útján a pleisztocén végén, a Würm II. és III. fázisában jött létre, amikor a folyóvízi homokos és az eolikus löszös üledékek egymásra települve a mai felszint kialakították. A peremet Würm-végi deráziós völgyek tagolják, amelyek a holocénban továbbfejlődtek. A Szerző a vizsgált szelvényeket számos jól szerkesztett ábrán szemlélteti.

A következő cikkben PINCZÉS Zoltán a Tokaji-hegység löszzeivel és lösszerű üledékeivel foglalkozik. Az újabb kutatások tükrében végzett vizsgálatok alapján megalapozottan indokolja azok elterjedési különbségeit a Bodrog és a Hernád felőli oldalak között. Jellemzi a löszök eredet szerinti, letelepedési, összetételbeli és a szállítási távolságbeli különbségéből eredő változatait. Rámutat, hogy a rétegösszetétel megfelel a mende–basaharci bázisban meghatározott tipológiai egységeknek. A löszök közül korban a tokaji-hegyi a legidősebb, míg a rétegsorrendben a göncruszkai feltárás a legteljesebb.

POZSÁR Vilmos „Fejértelep földrajza” c. munkája a kevésbé ismert bánáti terület egyik kis települését mutatja be a 19. sz. végi alapításától napjainkig. Fejértelep azon telepített bánáti községek egyike, amely csökkenő arányban ugyan, de napjainkig megőrizte magyar többségű lakosságát. A Szerző részletesen leírja a község fekvését, természeti környezetét, demográfiai összetételének és lélekszámának alakulását, gazdasági életének jellemvonásait, közlekedési helyzetét, valamint települési típusát. Erről a vidékről az ilyen jellegű ismertetések ritkaságszámba mennek, s ezért nagyon értékesek. A tanulmányt négy nyelvű földrajzi-név jegyzék egészíti ki.

SCHEUER Gyula „A Világ leghíresebb hévforrások eredetű édesvízi mészkő előfordulásai” c. tanulmányában a Szerző a Föld 11 hévforrások édesvízi mészkő lerakódását ismerteti, amelyek

különböző szempontok szerint a legnevezetesebbeknek számítanak. Ezek a következők: Rabbitkettle Springs (Kanada), Mammoth Hot Springs (USA), Puente del Inca (Argentína), Hammam Meskoutine (Algéria), Sempaya (Uganda), Terme San Giovanni (Olaszország), Lutra Edipszu (Görögország), Pjatyigorszk (Oroszország), Pamukkale (Törökország), Garm Csasma (Tádzsikisztán), Baishuita (Kína, Jünnan). Ismertetésükkel nem csak a szakemberek érdeklődését elégíti ki, hanem a laikusok tudásvágyát is.

SZŐÖR Gyula „Felsőpleisztocén erdőtüzek termoanalitikai bizonyítása és feltételezett paleoklimatológiai szerepük” című, sokoldalúan megalapozott tanulmányában azt a problémakört vizsgálja, hogy a földtörténet korábbi szakaszaiban kimutatható regionális méretű felszíni tüzeknek lehetett-e nagy területek éghajlatát befolyásoló hatása. Az egykori nagy kiterjedésű égések helyét és tényét a makroszkopikus faszénleletek igazolják. A fosszilis égéstermékek korszerű vizsgálatával azok regionális előfordulása – azaz földtörténeti megléte – bizonyítást nyert. Az időnkénti nagy területű tüzeknek a légkörre gyakorolt hatását a széndioxid-koncentráció igazoltan szélsőséges határértékek közötti ingadozása támogatja. Ezek időbeli bekövetkezésének korát a Szerző az i. e. 32–27 ezer évek közötti időszakban tartja valószínűnek. A tanulmány végül a kérdéskör irodalmából is bőséges összeállítást közöl.

TARNOCAI, Charles „Cryoturbation in Recent and Paleo Soil Materials”. A magyar származású kanadai szerző a krioturbációs jelenségek előfordulását vizsgálja a korunkbeli és az előző földtörténeti időszakokban. Először meghatározza a jelenséget és annak előfordulási körülményeit, majd bemutatja a krioturbációs formák általános és különleges jellemzőit mind a formakincs, mind az előfordulások helyének szemszögéből, s azokat ábrákon is szemlélteti.

A tanulmánykötet végül közreadja SCHWEITZER Ferenc tudományos publikációinak közel teljes, 13 oldalt kitöltő jegyzékét, ezzel is igazolva azt az intenzív és eredményes kutatótevékenységet, amiért kiérdemli a szakma őszinte elismerését.

SOMOGYI SÁNDOR